

Оксана ВОРОШУК,
orcid.org/0000-0003-0835-544X
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) oksanavorochshuk@gmail.com

НАУКОВА ШКОЛА БОГДАНА СТУПАРИКА ТА ЇЇ ВНЕСОК У РОЗВИТОК ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ

У статті узагальнено здобутки наукової педагогічної школи Богдана Ступарика. Доведено, що наукова школа в педагогіці розвивається під егідою вченого, який власним талантом наставництва, шляхом продукування інноваційних для певного періоду наукових ідей, на основі етичних цінностей, аксіологічно зорієнтованої світоглядної позиції спрямовує науковців-початківців на розвиток певного напрямку в педагогічній науці, на утвердження субдисциплін педагогіки, на обґрунтування їх теоретико-методологічних засад, створення практико-орієнтованих результатів, які мають ґрунтуватись на науково-освітніх традиціях і враховувати інноваційні зрушення в педагогічному середовищі.

Тому актуальне викладення досвіду діяльності наукової школи Б. Ступарика. Кафедра педагогіки й освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника продовжує історико-педагогічні дослідження, які присвячені вивченню розвитку регіональних проблем освіти, виокремлення її змісту, форм та основних напрямків на основі характеристики наукового доробку її засновника.

Засновником школи був доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент Академії педагогічних наук України Богдан Михайлович Ступарик, який став першовідкривачем цілого пласту української педагогічної науки.

Усі педагогічні ідеї, задуми, наукові пошуки педагога знайшли свою реалізацію в започаткуванні й успішній діяльності його наукової школи «Розвиток теорії і практики національної освіти і виховання в Галичині». Інтереси науковця та його послідовників були різносторонні. Він цікавився національним вихованням, питаннями самоврядування учнівських колективів, опікою дітей і молоді, освіти дорослих, внеском у теорію та практику педагогічної науки педагогів-сучасників, вдосконалення керівництва навчально-виховними закладами освіти, організацією роботи різних типів загальноосвітніх навчальних закладів тощо.

Також зазначено, що послідовники ступариківської наукової школи Тетяна Завгородня та Марія Чепіль як відгалуження сформували власні наукові школи.

Саме школа Богдана Ступарика та його послідовників зосереджує величезну творчу енергію вчених, координує їхню діяльність у процесі наукового пошуку, максимально сприяє розкриттю творчих здібностей молодих науковців, їх вихованню та перетворенню на зрілих дослідників, ініціює нові напрями наукових пошуків.

Ключові слова: наукова педагогічна школа, виховання, національне виховання, учнівське самоуправління, персоналістика, послідовники.

Oksana VOROSHCHUK,
orcid.org/0000-0003-0835-544X
Candidate of Pedagogic Sciences,
Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) oksanavorochshuk@gmail.com

BOHDAN STUPARYK SCIENTIFIC SCHOOL AND ITS CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT OF THE HISTORY OF UKRAINIAN PEDAGOGY

The article summarizes the achievements of the scientific pedagogical school of Bohdan Stuparyk. Proved that the scientific school in pedagogy develops under the auspices of a scientist who, thanks to his mentoring talent and production of innovative scientific ideas for that period, on the basis of ethical values and axiologically oriented worldview directs novice scientists to develop a certain direction in pedagogy, to establish subdisciplines of pedagogy, to substantiate their theoretical and methodological principles, to create practice-oriented results that should be based on scientific and educational traditions and take into account innovative changes in the pedagogical environment.

Therefore, it is important to cover the experience of the scientific school of B. Stuparyk. The Department of Pedagogy and Educational Management named after Bohdan Stuparyk of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

continues historical and pedagogical research, which is devoted to studying the development of regional problems of education, separation its content, forms and main directions, based on the characteristics of its founder.

The founder of the school was Bohdan Mykhailovych Stuparyk, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, who became the discoverer of a whole layer of Ukrainian pedagogical science.

All pedagogical ideas, plans, scientific researches of the teacher found the realization in the beginning and successful activity of his scientific school "Development of the theory and practice of national education and upbringing in Galicia". The interests of the scientist and his followers were diverse. He was interested in national education, issues of self-government of student groups, care of children and youth, adult education, contribution to the theory and practice of pedagogical science of modern teachers, improving the management of educational institutions, organizing various types of secondary schools and more.

It is also noted that the followers of the Stuparyk scientific school Tetyana Zavhorodnya and Maria Chepil, as a branch, formed their own scientific schools.

It is the school of Bohdan Stuparyk and his followers concentrates the huge creative energy of scientists, coordinates their activities in the process of scientific research, maximally promotes the discovery of creative abilities of young scientists, their education and transformation into mature researchers, initiates new directions of scientific research.

Key words: *scientific pedagogical school, education, national education, student self-government, personalistics, followers.*

Постановка проблеми. Істотні зміни, які відбуваються в суспільстві, сучасна політична, соціокультурна ситуація вплинула на розвиток сучасного шкільництва, й особливо на вищу освіту. Необхідність побудови її на принципі єдності навчальної та наукової діяльності, перегляду шляхів підготовки для ВНЗ викладачів вищої категорії вимагають вдосконалення, урізноманітнення функціонування діяльності наукових шкіл. Саме цій формі наукової діяльності притаманна різноманітність тем дослідження конкретної проблематики, постійне оновлення їх напрямів, глибина традицій, наукові пошуки ідей, які доцільно творчо використовувати в сучасній освіті України тощо. А це означає, що на порядку денному стоїть проблема діяльності науково-педагогічних шкіл, пошуку шляхів вдосконалення їх змісту, нових підходів і методів педагогічних наукових досліджень.

Аналіз досліджень. Наукова школа – це добровільні об'єднання науковців різних поколінь під керівництвом відомого лідера-керівника, який є її автором і засновником, на основі спільних напрямів дослідження, що спрямовані на розв'язання актуальних питань розвитку освіти. На думку О. Богомольця (Богомолец, 1958), для створення школи дуже важливо, щоб керівник її, зберігаючи за собою пріоритет керівної ідеї, під час розробки цієї ідеї співробітниками надавав би їм якомога більше самостійності, віддаючи в повну їх власність ті окремі гіпотези, які він пропонує їм перевірити та які дають основний матеріал для підтвердження керівної ідеї.

До питання організації та розвитку наукових педагогічних шкіл у своїх розвідках звертаються У. Борис, С. Гончаренко, Т. Завгородня, І. Коновальчук, В. Кремень, С. Золотухіна, І. Стражнікова, М. Чепіль та інші.

Метою статті є розглянути результати діяльності наукової школи Богдана Ступарика та її внесок у розвиток історії української педагогіки.

Виклад основного матеріалу. Засновником школи був доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент Академії педагогічних наук України Богдан Михайлович Ступарик, який став першовідкривачем цілого пласту української педагогічної науки. Від його праць «Шкільництво Галичини (1772–1939 рр.)», «Ідея національної школи та національного виховання в педагогічній думці Галичини (1772–1939 рр.)», «Національна школа: витоки, становлення» виокремився потужний напрям в історико-педагогічній науці. Б. Ступарик здійснював значну наукову (ним опубліковано 4 одноосібні монографії та понад 230 наукових праць) і науково-педагогічну діяльність. Друковані праці Богдана Ступарика відзначаються точністю, виваженістю, високою загальною культурою. Науковець зробив значний внесок у розвиток історико-педагогічної освіти України, ґрунтовно дослідивши Галичину – «малознаний тоді для української науки пласт, пов'язаний із розвитком освіти й педагогічної думки Західної України. Іншими словами, для всього наукового загалу незалежної України він чи не вперше «відкрив Галичину». Згодом за ним, першовідкривачем, підуть десятки дослідників...» (Грані, 2003: 3).

Саме його педагогічний талант, наукова ретельність і прогностичність, уміння працювати з людьми, принциповість, самокритичність, вміння, а головне – бажання допомагати людям спонукали викладачів кафедри до наукових пошуків, активізації наукових розробок, залучення студентів, випускників до науково-дослідної роботи. Він був прикладом науковця – людини, яка була дуже працюютою, великим організатором, яка жила

архівними науковими здобутками, яка знаходилася в постійному творчому пошуку, яка згуртувала навколо себе всіх, хто бажав займатися справжньою наукою. Напевно, таким і повинен бути науковець, який має право створити свою наукову школу.

Усі педагогічні ідеї, задуми, наукові пошуки педагога знайшли свою реалізацію в започаткуванні й успішній діяльності його наукової школи «Розвиток теорії і практики національної освіти і виховання в Галичині». Наукова робота у своїй концепції збігалася безпосередньо з його науковими інтересами й здобутками. Основна сутність їх полягала в тому, що навчально-виховний процес повинен здійснюватися на національному ґрунті, в органічному поєднанні з національною історією та народними традиціями. Тому концептуальними положеннями наукових досліджень кафедри було визнано потребу переосмислення окремих фактів і ліквідації «білих плям» в історії української педагогіки. Як відомо, територія сучасної України довгий час знаходилася під владою різних держав (Росія, Австро-Угорщина, Польща, Чехія, Румунія), що, безперечно, наклало відбиток на культурно-побутове життя українців, зокрема на розвиток педагогічної теорії та практики кожного окремо взятого регіону.

Інтереси Богдана Михайловича були різносторонні. Він цікавився питаннями самоврядування учнівських колективів, опікою дітей і молоді, освіти дорослих, вдосконаленню керівництва навчально-виховними закладами освіти, організацією роботи різних типів загальноосвітніх навчальних закладів тощо. Його увага завжди була спрямована як на негайне розв'язання нагальних потреб освіти й національної школи, так і на визначення їх подальших перспектив. Він наполягав, що суспільство, сім'я, школа мають виховати людей, які досконало знають минуле народу, й історію шкільництва зокрема. Це сприятиме розбудові такої незалежної держави й такої національної школи, які б відповідали історичним традиціям і прагненням українського народу.

Тому однією з перших наукових розвідок наукової школи стало дослідження Н. Сабат «Національне виховання учнівської молоді Галичини (1869–1914 рр.)». Дослідження побудовано на педагогічних працях галицьких педагогів із питань національного виховання, обґрунтуванні значення їх теоретичної та практичної діяльності, вивчення ефективності тогочасної системи національного виховання школярів Галичини (Сабат, 1998).

Окремою сторінкою дослідження історії шкільництва Галичини в контексті аналізу становлення та розвитку національного виховання

вчений викладав зародження учнівського самоуправління. З огляду на те, що на початку ХХ ст. зафіксовано найшвидше поширення в Галичині середнього шкільництва (130 закладів у 1911 р. проти 43 у 1900 р.), вчений наголошував на актуальності й соціальній значущості аналізу учнівського самоуправління в гімназіях. Цій ділянці було присвячено окреме дослідження О. Ворошук «Теорія і практика учнівського самоуправління в гімназіях Галичини (початок ХХ ст. – 1939 р.)» (Ворошук, 2004).

Б. Ступарик, вивчаючи шкільництво Галичини, бачив здобутки педагогів-сучасників. Тому важливого значення приділяв персоналістиці в дослідженнях. Здобутки в галузі персоналістики відбивають кандидатські дослідження Б. Гречина, О. Джус, О. Качмар, Р. Кіра, В. Ковальчук, Н. Чаграк та інших, присвячені педагогічній, громадсько-просвітницькій діяльності й творчій спадщині С. Сірополка, С. Русової, О. Барвінського, А. Крушельницького, М. Галушинського, О. Партицького й інших.

Викладаючи розвиток освіти в Галичині, повернувшись українській педагогіці імена мало-відомих, забутих чи замовчуваних діячів культурно-освітнього поступу різних етапів нашої історії. Ним у співавторстві з молодими науковцями підготовлено серію науково-педагогічних видань, присвячених діяльності галицьких педагогів і громадських діячів («Вчитель-громадянин Григорій Врецьона», «Педагогічна концепція І. Ющишина», «Життя, віддане національній ідеї» (М. Галушинський) та інші), низку статей, присвячених аналізу діяльності відомих педагогів (М. Євшан, О. Іванчук, С. Сірополко, С. Смаль-Стоцький, Г. Коллонтай, М. Стельмахович та інші).

Прикметною особливістю досліджень Б. Ступарика було те, що науковець розглядав кожного педагога як виразника думки й практики конкретної епохи й регіону, акцентуючи на її здобутках і проблемах на шляху розбудови українського шкільництва.

Позитивне те, що в енциклопедичному виданні «Українська педагогіка в персоналіях» за редакцією О. Сухомлинської (2005 р.), в якому знаходимо нові імена, переосмислені часом події та факти із життя педагогів, письменників і громадських діячів різних періодів історії України й різних регіонів, вперше вміщено прізвища представників педагогічної думки Галичини (Українська, 2005).

Взагалі дослідники наукової школи кафедри не оминули увагою когорту західноукраїнських педагогів (О. Барвінський, А. Волошин, Г. Врецьона, М. Галушинський, Ю. Дзерович, Б. Заклин-

ський, О. Іванчук, Я. Кузьмів, А. Крушельницький, О. Маковей, О. Партацький, І. Петрів, І. Ющишин, Л. Ясінчук, Я. Ярема й інші), біографії яких нерідко вводилися дослідниками (Б. Гречин, Б. Ступарик, В. Ковальчук, О. Кузенко, Т. Завгородня, Н. Чаграк, Н. Салига, О. Качмар, І. Стражнікова, З. Нагачевська, Д. Герцюк та інші) в науковий обіг уперше.

Представники ступариківської наукової школи продовжили й поглибили осмислення історії розвитку українського шкільництва не лише в Галичині, а й у західноукраїнському регіоні й в усій Україні. Фундаментальністю, ґрунтовністю виділяються дослідження Т. Завгородньої (про розвиток дидактичної та педагогічної думки й різноступеневої освіти на західноукраїнських землях у першій половині ХХ ст.); М. Чепіль (щодо теорії та практики виховання молоді в регіоні); І. Руснака (стосовно історії українського шкільництва в Канаді). Доробок польських учених Б. Чердрецької, Є. Поточни, С. Бадори, І. Шемпрух із різних проблем розвитку історії шкільництва й теорії та практики навчання та виховання позначає поширення ідей Б. Ступарика в європейському освітньому просторі.

Надбання ступариківської школи оновлюють уявлення про розвиток історії педагогіки в Україні, доповнюючи її фактографічним матеріалом і фундаментальними науково-педагогічними концептами. Як правило, життя наукової школи припиняється зі смертю її засновника й керівника. Однак це не є аксіомою: там, де школа встигла створити нову ефективну методологію та виростити видатних учених, вона або зберігається та продовжується, або ж розпадається на декілька гілок із тим чи іншим ступенем спадкоємності й новизни цілей і завдань.

Кафедра педагогіки й освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника продовжує історико-педагогічні дослідження, які присвячені вивченню розвитку регіональних проблем освіти, виокремлення її змісту, форм та основних напрямів на основі характеристики наукового доробку її засновника.

Отже, послідовники вченого сформували власні наукові школи. За керівництвом Т. Завгородньої, яка після Б. Ступарика 2002 р. очолила кафедру історії педагогіки (названу його іменем), захищено понад 40 кандидатських дисертацій. Учні наукової школи Т. Завгородньої досліджують питання з історії педагогіки, зокрема Західного регіону України. Науково-дослідна робота молодих науковців із проблем української освіти стала підґрунтям для заснування наукової школи

«Історія освіти в Галичині» (1998 р.) та затвердження кафедральної теми «Історико-педагогічні проблеми навчання та виховання в системі безперервної освіти в Україні й зарубіжжі» (2010 р.) (Стражнікова, 2012: 307). Заслуговує на увагу дослідження У. Борис «Педагогічні ідеї та освітня діяльність Б. М. Ступарика (1940–2002 рр.)» (Борис, 2015). Дисертаційне дослідження є складовою частиною науково-дослідної роботи кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» «Історико-педагогічні проблеми навчання та виховання в системі безперервної освіти в Україні й зарубіжжі». У роботі показана різнобічна організаційно-управлінська, освітня та педагогічна праця, науково-теоретична спадщина й громадська діяльність ученого.

Під проводом М. Чепіль продуктивно працює наукова школа «Історія, теорія та практика української освіти й виховання» як відгалуження ступариківської школи, згуртоване навколо кафедри загальної педагогіки й дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка тощо. Напрямами діяльності школи є розвиток української освіти й педагогічної думки в контексті європейського освітнього простору; теорія та практика формування цінностей особистості, національної свідомості дітей та української молоді Галичини в другій половині ХІІ – першій третині ХХ ст.; педагогічні технології вітчизняних і зарубіжних авторів, особливості інноваційної діяльності педагога, його готовність до виховної діяльності в позаурочний час (Життя, 2011).

Висновки. Отже, в останні десятиліття науковці все частіше звертаються до проблеми розвитку, організації та діяльності наукової школи як однієї з ефективних форм підготовки наукових кадрів. Саме школа Богдана Ступарика та його послідовників зосереджує величезну творчу енергію вчених, координує їхню діяльність у процесі наукового пошуку, максимально сприяє розкриттю творчих здібностей молодих науковців, їх вихованню та перетворенню на зрілих дослідників, ініціює нові напрями наукових пошуків. Учні працюють над історико-педагогічною тематикою, яка присвячена вивченню: розвитку регіональних проблем теорії та практики національної освіти й виховання на західноукраїнських землях; різних аспектів системи безперервної освіти й виховання в Україні; діяльності незаслужено забутих педагогів і громадсько-освітніх діячів минулого; досвіду функціонування систем освіти різних країн, розв'язання в них освітніх проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богомолец А. А. Избранные труды. Киев : Изд-во АН УССР, 1958. Т. 3. 359 с.
2. Борис У. З. Педагогічні ідеї та освітня діяльність Б. М. Ступарика (1940–2002 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2015. 18 с.
3. Ворошук О. Д. Теорія і практика учнівського самоуправління в гімназіях Галичини (початок ХХ ст. – 1939 р.) : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.01 ; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2005. 19 с.
4. Грані творчої спадщини Богдана Ступарика. Методичні поради до лекції з курсу «Педагогіка в іменах» / за ред. Г. В. Білавич, Т. К. Завгородньої, Н. В. Сабат, Н. М. Салига. Івано-Франківськ, 2003. 32 с.
5. Життя у творчості й красі: до 20-ліття науково-педагогічної діяльності доктора педагогічних наук, професора, завідувача кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Марії Миронівни Чепіль : науково-методичний посібник / упоряд. О. Є. Карпенко. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2011. 380 с.
6. Завгородня Т. К. Діяльність наукової школи кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. *Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл: проблеми, досвід, перспективи* : збірник наукових праць / за ред. В. Г. Кременя, Т. Левовицького. Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2012. С. 270–280.
7. Сабат Н. В. Національне виховання учнівської молоді Галичини (1869–1914 рр.) : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.01 ; Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 1998. 16 с.
8. Стражнікова І. В. Доробок наукової школи Т. К. Завгородньої з розвитку педагогічної науки на західноукраїнських землях. *Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл: проблеми, досвід, перспективи* : збірник наукових праць / за ред. В. Г. Кременя, Т. Левовицького. Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2012. С. 306–318.
9. Ідея національної школи та національного виховання в педагогічній думці Галичини (1772–1939 рр.) / Б. М. Ступарик, В. Д. Моцюк ; за ред. Б. М. Ступарика ; Прикарпат. ун-т імені В. С. Стефаника, каф. історії педагогіки. Коломия : Вік, 1995. 173 с.
10. Українська педагогіка в персоналіях : навчальний посібник для студентів вузів : у 2 кн. Кн. 2 : ХХ століття / О. В. Сухомлинська, Н. Б. Антоненко, Л. Д. Березівська та інші ; за ред. О. В. Сухомлинської. Київ : Либідь, 2005. 552 с.

REFERENCES

1. Bohomolets A. Yzbrannyye Trudy. [Selected works] K.: Publishing house of the Academy of Sciences of the USSR, 1958. T. 3. 359 p. [in Russian].
2. Borys U. Pedagogichni idei ta osvittnia diialnist B. M. Stuparyka (1940–2002 rr.) [Pedagogical ideas and educational activities of B. M. Stuparyk (1940–2002)] : author. dis. ... cand. ped. Science: 13.00.01 ; Ternopil. nat. ped. Univ. Vladimir Hnatiuk. Ternopil, 2015. 18 p. [in Ukrainian].
3. Voroshchuk O. Teoriia i praktyka uchnivskoho samoupravlinnia v himnaziakh Halychyny (pochatok XX st. – 1939 r.) [Theory and practice of student self-government in the gymnasiums of Galicia (early XX century – 1939)]: Abstract. dis ... cand. ped. Science: 13.00.0; Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Ivano-Frankivsk, 2005. 19 p. [in Ukrainian].
4. Hrani tvorchoi spadshchyny Bohdana Stuparyka. Methodychni porady do leksi z kursu „Pedagogika v imenakh” [Faces of Bohdan Stuparyk’s creative heritage. Methodical advice for a lecture on the course “Pedagogy in names”] / ed. Bilavich G. V., Zavgorodnaya T. K., Sabat N. V., Saliga N. M. Ivano-Frankivsk, 2003. 32 p. [in Ukrainian].
5. Zhyttia u tvorchosti y krasii: do 20-littia naukovo-pedahohichnoi diialnosti doktora pedahohichnykh nauk, profesora, zaviduvacha kafedry zahalnoi pedahohiky ta doshkilnoi osvity Marii Myronivny Chepil : nauk.-metod. posibnyk [Life in creativity and beauty: to the 20th anniversary of scientific and pedagogical activity of the doctor of pedagogical sciences, professor, head of the department of general pedagogy and preschool education Maria Myronivna Chepil: scientific method. manual] / Compiler Orest Karpenko. Drogobich : Ed.-ed. Department of Ivan Franko State Pedagogical University, 2011. 380 p. [in Ukrainian].
6. Zavhorodnia T. K. Diialnist naukovoї shkoly kafedry pedahohiky imeni Bohdana Stuparyka Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasyliya Stefanyka. Stanovlennia i rozvytok naukovo-pedahohichnykh shkyl: problemy, dosvid, perspektyvy: zb. nauk. prats [Activities of the scientific school of the Department of Pedagogy named after Bohdan Stuparyk of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Formation and development of scientific and pedagogical schools: problems, experience, prospects: coll. Science. works] / ed. V. Kremenya, T. Levovytsky. Zhytomyr: Ivan Franko State University Publishing House, 2012. pp. 270–280. [in Ukrainian].
7. Sabat N. Natsionalne vykhovannia uchnivskoi molodi Halychyny (1869–1914 rr.) [National education of student youth of Galicia (1869–1914)]: Abstract. dis ... cand. ped. Science: 13.00.01; Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Ivano-Frankivsk, 1998. 16 p. [in Ukrainian].
8. Strazhnikova I. V. Dorobok naukovoї shkoly T. K. Zavhorodnoi z rozvytku pedahohichnoi nauky na zakhidnoukrainskykh zemliakh. Stanovlennia i rozvytok naukovo-pedahohichnykh shkyl: problemy, dosvid, perspektyvy: zb. nauk. prats [The achievements of the scientific school of T. K. Zavgorodnaya on the development of pedagogical science in the western lands. Formation and development of scientific and pedagogical schools: problems, experience, prospects: coll. Science. works] / ed. V. Kremenya, T. Levovytsky. Zhytomyr: Ivan Franko State University Publishing House, 2012. pp. 306–318. [in Ukrainian].
9. Stuparyk B. Ideia natsionalnoi shkoly ta natsionalnoho vykhovannia v pedahohichnii dumtsi Halychyny (1772–1939) [The idea of the national school and national education in the pedagogical thought of Galicia (1772–1939)]; ed. Stuparik B. M.; Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Dept. history of pedagogy. Kolomyia : Vik, 1995. 173 p. [in Ukrainian].
10. Ukrainska pedahohika v personaliiakh: navchalnyi posibnyk dlia stud. vuziv: u 2 kn. Kn. 2 : XX stolittia [Ukrainian pedagogy in personalities: a textbook for students. universities: in 2 books. Book 2: XX century] / ed. O. V. Sukhomlinska. K. : Lybid, 2005, 552 p. [in Ukrainian].